

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

BALKAN ULUS DEVLETLERİNİN OLUŞUM SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAKLAŞIMLARI

*Cezmi Eraslan**

1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra balkanlarda artık şekli hale gelen Osmanlı hâkimiyetine mukabil burada yaşayan halkların kendi milli devletlerini kurma ve istiklallerini alma süreci hız kazanmıştır. Bölgede Slav unsurun Rusya yardımı ile ön plana çıkmasının müşahhas örneği Ayastefanos anlaşması ile kurulmaya teşebbüs edilen büyük Bulgaristan devletidir. İngiltere ve Almanya'nın müdahalesiyle toplanan Berlin Konferansı bu adımı yarım bırakmakla birlikte Bulgarların ve Rusların ilk hedefi olarak zihinlerde varlığını sürdürmüştür.

Osmanlı yönetiminin bu süreçteki politikası balkan unsurlarının en tehlikelisi olarak gördüğü Bulgarlara karşı diğer unsurlara daha yakın davranmak şeklinde tezahür etmiştir. Öyle ki Yunanistan ile işbirliği çeşitli vesileler ile gerçekleştirilmeye çalışılmış, Ulahların kendi kültürleri çerçevesinde varlıklarını güçlendirmelerine olumlu bakılmış, hepsinden önemlisi bölgede kalan Müslüman halkın dini yaşamlarının düzenlenmesi, meselelerinin İstanbul'da halledilebilmesi için bir takım girişimlerde bulunulmuştur.

Balkanlardaki Müslümanların dini hayatlarının düzenlenmesi çabaları bize bir asır önce devletten kopan ilk büyük Müslüman kitle olan Kırım tatarlarının dini hayatlarının düzenlenmesi için halifelik makamının devreye sokulmasını hatırlatmaktadır. Devletin askeri, siyasi, mali kudretinin yetmediği yerde Müslüman kimliğini adeta siyasi bir güç olarak ilişkilerde belirleyici kılma girişimi bilhassa Balkanlarda devletin aciziyetini daha açık bir biçimde ortaya koymuştur. Her şeyden önce devlet Berlin Konferansı ve anlaşması ile ortaya çıkan statüyü dahi koruma ve devam ettirme gücünden yoksun olduğunu bizzat yaşamıştır. Halife-

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

lik makamı dolayısıyla üstlenilen fonksiyonların yerine getirilmesi sırasında yaşanan zorluklar bu gücün de etkisinin sınırlı olduğunu, aslında temel yaptırımın devletin siyasi ve askeri gücü olması gerektiğini dost düşman herkese göstermiştir. Bu hususta yaşanan sıkıntıları daha sonra değerlendirmek üzere önce Balkanlarda kalan Müslümanların dini hayatları ile ilgili yaklaşımları ele alalım ve gerçekleştirilmek istenilen düzenlemeleri görelim:

Osmanlı yönetimi Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkanlarda yaşayan Müslümanların dini hayatlarını düzenlemeye yönelik çabalar içerisine girmiştir. Bunlardan ağırlıklı olarak Bulgaristan'da yaşayan Müslümanlara yönelik düzenlemeler incelenmiştir¹. Osmanlı Yönetiminin meseleyi 1877-1878 savaşımdan etkilenen Müslümanları bir bütün halinde tasavvur ettiğini ve hazırlanan talimatlarda "Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'da bulunan Cemaat-i İslamiyenin Hususat-ı Mezhebiyeleri"ni düzenlemeyi esas aldığını söylemeliyiz. Bu 1881'de hazırlanan talimatname² için de böyledir, 1885 tarihinde yayınlanan talimatname için de böyle olmuştur.

Talimatnamenin girişi Müslümanların din kardeşi olmaları hasebiyle birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiğini, bunun için de hilafet etrafında toplanmanın dinen bir mecburiyet olduğunu izah etmeye yöneliktir. İslamın temelinde görülen sağlamlığın, halka yönelik uygulamaların hilafet-i nebeviye ve şeriat-ı Muhammediye gereklerine uygun gerçekleştirilmesinden kaynaklandığının altı çizilmiştir. Din ve dünya işlerinin yönetiminin sonradan zamanın gereğine uy-

¹ Bunlardan ağırlıklı olarak Bulgaristan'da yaşayan Müslümanlara yönelik düzenlemeler incelenmiştir. Tebliğde ele aldığımız döneme ilişkin çalışmalar için bkz. Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria*, Ankara 1998, s. 165-210; Emine Bayraktarova, *Bulgaristan'daki Müslümanlar ve Müftülük Meselesi*, (1878-1919), s. 5, *Balkan Dosyası*, Tatav Yayınları arasında çıkacak.

² Yapılan araştırmalarda 1881 tarihinde Müslümanlara yönelik düzenlemenin bir Avrupa komisyonu tarafından hazırlandığı ifade edilmekte (24 Eylül 1881 "şarkî rumeli cemaat-ı müslimesi hakkında talimat)dir. Ancak 18 Aralık 1881 tarihli bir iradede "Romanya ve Yunanistan ve Sırbistan ve Karadağ ve Bulgaristan'da bulunan ahali-i İslamiyenin umur-ı mezhebiyelerince iktiza eden muamelatın hüsn-i cereyanı maksadıyla kaleme alınmış bir kıta talimat müsveddesinin" meşihat tezkiresiyle beraber arz edildiği, ancak "bu gibi talimat-ı esasiye ibaratının herkesin anlayabileceği surette gayet vâzih olarak tanzimi ve ehemmiyet-i maslahat icabınca kaleme alındıktan sora Meclis-i Vükelada dahi mütalaa ve müzakeresiyle icab-ı hal ve zamana göre tadilatı ve tashihat-ı mukteziyenin" yapılarak mazbata ile arzı irade buyrulduğu gösterilmektedir. Ekli meşihat tezkiresinde ise müsveddenin ahkâm-ı mündericesinin ekseri makam-ı hilafet-i uzmaya aid vesaya-yı meşruadan ibaret olmasına nazaran iktiza-ı halin ifası menut-ı himem-i celile-i ..." ibaratıyla talimatın esas mihverinin hilafet hukuku olduğunun altı çizilmektedir. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dâhiliye*, nr. 67693.

gun bir şekilde saltanat ve gerekleriyle sağlamlaştırılması icap ettiği gibi Osmanlı saltanatının da hilafet-i İslamiye ile bütünleşip uyuşması zamanın gerektirdiği ihtiyaçlar dolayısıyla olmuştur.

Talimatname'ye göre, dünyada Hz. Muhammedin risaletini tasdik eden iman sahiplerinin İslam dininde toplanmalarının yanı sıra "müminler kardeşler" ilkesine gereği din kardeşliği gibi kuvvetli bir birlik sebebi vardır. Dolayısıyla Müslümanlar arasındaki hiçbir gücenklik ve hiçbir değişiklik ne din ne mezhep kardeşliğini etkilemez Müslümanlar nerede olursa olsun birbirine destek olup kardeşlik ve yardım yapmaya ve hepsi birden hilafet makamına tam bir samimiyet ve bağlılık ile yönelmeye ve bağlantı kurmaya memurdurlar. Buradan hareketle son birkaç yılda yaşanan olumsuz gelişmelerin, makam-ı hilafetin tâbilerinin haklarını koruyamamasından kaynaklanan kırgınlıkların Müslümanları Osmanlı devletinden soğutmasına, uzaklaştırmasına izin verilmemek istenmektedir.

Hilafetin Müslümanlar için böylesine önemli olduğu vurgulandıktan sonra makamın işlevini yerine getirmesi için sağlamlaştırılması gereği ortaya konmaktadır. "her ferd-i müslime halife-i zamanını bilmek ol mertebeye vasıldır ki bilmediği halde fevt olan müminlerin cahiliye ölümüyle vefat etmiş olacaklarını" gösteren hadis-i şerif nakledilmektedir. Öyle ki önceki ulemanın bir kısmı "imam-ı müslimini şahıs ve ismiyle bilmek Allah ve Resulünü bilmek gibi vacip olduğuna kail olmuştur" yaklaşımı ile halifelik ile yakından ilgili olmak dinin temel esaslarından biri gibi gösterilmek istenmiştir.³ Bu noktadan hareketle hilafet makamı İslamın ve Müslümanların birliğinin adresi olarak "himaye-i beyza-i islama müteallik kaffe-i mevzuat-ı şeriyye ve velayât-ı diniye min kable'ş-şer'emirü'l mü'minin hazretlerine tevdi' ve tefviz buyurulmuştur" noktasına gelinmiştir. Netice itibarıyla ister devletin idaresi altında ve sınırları içinde isterse başka bir idare altında olsun Müslümanların dini hayatlarının düzenlenmesine yönelik işlerin tek mercii hilafet makamıdır iddiası ortaya konmaktadır.

Bu girişten sonra hitabet, imamet ve fetva gibi dini görevlerin dağıtılmasında ve ibadet, nikah ve fetvaya ihtiyaç gösteren diğer işlerde, müderris ve vaizlerin medreseler ve camilerde faydalı dini ilimleri, dini hususların temel ve ikinci derecede olanlarını anlatmalarını sağlamak için makam-ı hilafete ait vazifelerin yürütülmesine şeyhülislam vekil bulunduğu için cemaat halinde bulunan Müs-

³ Yunanistan ve Romanya ve Sırbıye ve Bulgaristan ve Karadağ'da bulunan cemaat-i İslamiye'nin hususat-ı mezhebiyeleri hakkında canib-i şeyhülislamiden kaleme alınan talimattır. *BOA, Kavanin ve Nizamât defteri*, nr. 1, s. 322.

lumanlara mahsus olmak üzere faydalı bir takım nasihatlerin on kısım halinde 103 madde olarak düzenlendiği ifade olunmaktadır.

Talimatnamenin geneline bakıldığında bir yandan İslamın beş şartı ile başlayarak temel bilgiler veren bir ilmihal havası verilirken diğer taraftan Müslüman cemaatlerin bir arada dayanışmasını, dini esasların gösterdiği doğrultuda yaşamasını, kültür ve yaşam tarzını muhafaza etmesini mümkün kılacak esasları ortaya koyan bir sosyal dayanışma beyannamesi ortaya konulmaktadır. Nitekim, “mebani-i İslama mahsus” (madde 1-5) birinci kısımda İslamın beş temel şartı ana hatlarıyla izah edilmiştir. Burada ikinci maddede beş vakit namazın farziyeti ve zorlayıcı bir mazeret olmaksızın cemaate devam etmemenin sert bir şekilde tenkit edildiği görülmektedir ki, fertler arası ilişkileri, görüşmeleri muntazam devam ettirerek bir arada hareket etmenin zeminine vurgu yapılmıştır.

İkinci kısım “silsile-i meratibe dair” (madde 6-17) olup bütün dini görevlerin dağıtılmasında adayların liyakat, tecrübe ve yeterlilik durumuna göre önce bulunulan yerden görevlendirmeye başlanarak en son hilafet merkezine müracaat olunması önemle kaydedilmiştir. Dini hizmetlerde taliplerin donanımlarının eşit olması halinde ise kura veya cemaatin tercihinin belirleyici olduğu görülmektedir. Böylece mahalli Müslümanların tercihleri de dini hayatın düzenleyicilerinin belirlenmesinde etkili bir noktaya getirilmiştir.

Üçüncü bölüm “müteferrika-i esasiye”ye (madde 18-34) aittir. Burada hilafet makamı ile Müslümanlar arasındaki bağlantı hatları ortaya konmaktadır. Halife ile Müslümanlar arasındaki temel aracı “dini meselelerin nazırı, bütün mezhep hususlarının mercii olan şeyhülislamdır. Ondan sonra devair cemaat müftüleri gelmektedir. Müftülük memuriyeti mutlaka şeyhülisamlıktan verilecek menşur ile tasdik olunmaktadır. Cami ve medreselerde İslami ilimler hakkında okutulacak kitaplarla ders usullerinin belirlenmesinde insiyatif müftülerde olmakla beraber şeyhülislamhğın tasdiki de gerekli görülmüştür. Diğer bir ifadeyle merkez çevreye bir ölçüde insiyatif vermekle birlikte kontrolü de elden bırakmamıştır. Bu bölümde İslam cemaatlerinin idari yapısının da belirlendiğini görüyoruz. Her müftülük merkezinde bir cemaat meclisi teşkil olunup kasaba ve köylerde de şubeleri bulunacaktır. Cemaat meclislerinin azası 10’dan az olmamak üzere fazlasının sınırlandırılması müftünün reyine bırakılmıştır. Meclislerin reisi müftülerdir. Şubelerde ise mahalli ulemadan veya erbab-ı vukuftan biri vekâleten görevlendirilmektedir.

Hitabet halifeye ait işlerden olduğu için müftüler ona vekâleten onun adına okumakla mükelleftirler. Büyük camilerde hitabet ve vaaz vermek için de şeyhülislamlığın izni aranırken küçük camilerde mahallelinin tercihi yeterli addedilmiştir.

Müslüman cemaatlerin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasında kendi kendine yeterliliğin sağlanmasına da dikkat edilmiştir. Cemaat idare meclislerinde birer millet sandığı kurulacaktır. Müftünün Müslüman mükellefler üzerine münasip yıllık aidatlar belirlemesinin yanı sıra diğer gelirler ve bunların nemaları cemaatin uygun görmesiyle Müslümanların ihtiyaçlarına sarf olunacaktır.

Vakıflar ve dul ve yetimler için ayrı birer müdürlük kurulacaktır. Daire merkezlerinde birer encümen-i fazilet teşkil etmek de müftünün vazifeleri arasındadır. Müslümanların dini ve sosyal hayatlarının düzenlenmesinde müftülerin kilit rol oynamak durumunda oldukları görülmektedir.

Dördüncü bölüm (madde 35-46) fetva meselelerine aittir. Dini işlerin en mühimlerinden fetva şeyhülislama vekaleten müftiler tarafından verilmektedir. Müftülerin görevleri sıralanarak İslam hukukunun meselelerine yakın hasıl etmelerinin önemi vurgulanmıştır.

Beşinci Bölüm (madde 47-56) Seçim usulüne ayrılmıştır.

Cemaat meclisleri üyelerinin haiz olması gereken şartlar ve seçim şekillerine ait hükümler yer almaktadır. Seçilme yaşı en aşağı 25 olacak üyeleri belirlemek için müftü başkanlığında ahali ileri gelenlerinden bir meclis oluşturulması esas kabul edilmiştir. Yine müftülük makamının boşalması ve yenisinin belirlenme usulü burada izah edilmiştir.

Altıncı bölüm (madde 57-61) Cemaat meclislerinin vazifelerini belirlemektedir.

Meclisler ilk iş olarak Müslümanlar arasında iyiyi emretmek, kötüden uzak tutmak temel görevini yapacaktır. İslam asarını muhafaza, tamir ve inşa ile meşgul olacaktır. Camilerin temizliği, cemaatin Ramazan ayında İslam esaslarına uygun yaşamasının temini, yanlışların düzeltilmesi, kadın erkek ilişkilerinde aşırıya kaçılmaması ilgileneceği konular arasındadır. Diğer taraftan dul ve yetimlerin bakımı, terbiyeleri de ilgi alanına dâhildir.

Her müftü dairesindeki cemaatin nüfusunu tespit ederek deftere kayda mecburdur. Doğum, ölüm, taşınma, evlenme, boşanma gibi değişikliklerin de her yıl merkeze gönderilecek defterlere kaydı gereklidir. Böylece Şeyhülislamlık da

temsilini üstlendiği cemaatin hem sayı hem sosyal durumunu yakından takip etmek imkânını bulabilecektir.

Yedinci bölüm madde (62-70) Vakıfların idaresine dairdir. Evkaf müdürünün nasıl çalışacağı neler yapacağı belirlenmiştir.

Sekizinci bölüm (madde 71-92) de yetimlerin idaresine hasredilmiştir. Eytam müdürünün işlerinin neler olduğu ortaya konmuştur. Ana babalarını kaybeden çocukların toplumdan dışlanmaması, hayatlarını cemaatin aktif bir üyesi olarak devam ettirmesi hedefine yönelik düzenlemeler sosyal yapının kuvvetlenmesini sağlayabilecek mahiyette esasları ihtiva etmektedir.

Dokuzuncu bölüm (madde 93-98) Fazilet Encümeni hakkında olup eğitim meselelerinin birinci mercii gibi görevler verilmiştir. İslam cemaatinin olduğu her yerde çocuk sayısına göre okullar açma, ailelerin çocuklarını okula göndermelerini temin etme görevi encümenindir. Diğer taraftan cemaat dairesindeki İslam müesseselerinin sayısını, kütüphaneleri ve buralardaki kitap sayılarını defterlere kayd ederek muhafaza etmek yine Encümenin görevleri arasındadır. Bütün bunların ötesinde okullarda okutulacak derslerin ve ders yapma usullerinin belirlenmesi yanında ihtiyaç duyulacak öğretmenleri mahallinde yetiştirmek üzere bir medrese teşkili yine encümene verilmiştir. Tabiidir ki bu görevleri yapabilmek için bulunulan yerdeki mahalli ve merkezi idarelerden destek görmesi en azından engellenmemesi esastır. Ancak Osmanlı devletinin bunu sağlayacak bir siyasi ağırlığa bu aşamada sahip olup olmadığı tartışmalıdır. Onuncu ve sonuncu bölüm(madde 99-103) Vazifelerin kontrol edilmesine ayrılmıştır. Cemaat dairesindeki bütün vazifelilerin ilk incelemesi fazilet encümenine diğer kontroller ise Cemaat meclislerine aittir.

Talimatname “zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceğinin inkâr olunamayacağı” gerçeğinden hareketle örf ve adet değişip cemaatler idaresinde bazı değişikliklere ihtiyaç olursa müftülerin sebepleri izah eden layihalar ile müracaat ederek izin alması ilkesiyle bitmektedir.⁴

Hükümet mazbatasında, daha önce şeyhülislamlık tarafından hazırlanan ancak içeriğinin herkes tarafından anlaşılır hale getirilip hükümete görüşüldükten sonra mazbata ile arz edilmesi irade edilen talimatın isteğe şayan hale getirildiği belirtilmiştir. Söz konusu beldelerde yaşayan Müslümanların şeyhülislamlığa olan bağlılıkları anlaşmalarla kabul ve tasdik edildiğinden bu hakkın muhafazası

⁴ BOA, Aynı Defter, s. 333.

için yapılacak teşebbüslerin hiçbir şekilde itiraza yol açmaması lazım geldiğinin altı çizilmiştir. Oralarda bulunan Müslümanların “dini haklarının muhafazası için böyle bir talimatın neşriyle cemaati müslimenin taht-ı nezarete bulundurulmasının her yönden faydalı olacağını açık olduğunu belirten hükümet, talimatın söz konusu beldelerdeki Müslüman cemaatin ileri gelenlerine tebliğ ve irsali için şeyhülislamlığa izin verilmesi oybirliğiyle kararlaştırmıştır. Sadrazamın 8 Temmuz 1885 tarihli arzı üzerine mucibince irade 11 Temmuz 1885 tarihinde sadır olmuştur. Hükümet mazbatasında kullanılan ibarelerden talimatnamenin 18 Aralık 1881 tarihli irade ile padişah tarafından ibarelerinin daha açık ve anlaşılır hale getirilmesi için geri gönderilen nüsha olduğu neticesi çıkmaktadır. Bir yandan mesajın daha iyi anlaşılmasına bu kadar itina edilirken diğer taraftan düzeltmelerin neredeyse üç buçuk yıl gibi bir sürede yapılması ciddi bir şaşırtıcıdır.

Osmanlı yönetiminin 1877-1878 savaşından sonra bilhassa dış politik arenada yaşadığı sıkıntıların yanı sıra, Rusya’ya yenilginin akabinde o zamana kadar müttefik bildiği İngiltere’nin önce Kıbrıs, arkasından Mısır’ı ele geçirmesi, Fransa’nın Tunus’u işgali devlet yöneticilerini ciddi biçimde sarsmıştır. Devletin takip edeceği yeni bir politikanın esaslarının da bu esnada belirlenmesi padişah II.Abdülhamid’in öncelikli konuları arasında yer almıştır.⁵

Sonraki yıllarda da Osmanlı devleti balkanlarda kalan Müslüman cemaatin dini haklarını korumak ve dini hayatlarının belli bir düzen içinde yaşanmasını sağlamak için düzenlemeler yapmıştır. Bu faaliyetler arasında devleti en fazla uğraştıran konu Bulgaristan’ın Berlin anlaşması ile kabul edilmiş olan temel hakların yerine getirilmesine karşı giriştiği engelleyici politika olmuştur. Bulgaristan idaresinin suret-i haktan görünmekle birlikte engellemeye çalıştığı faaliyetlerin sürdürülebilmesi yolunda Osmanlı yönetimi herhangi bir yaptırım uygulayabilecek durumda değildir. Buna mukabil, Balkanlarda Bulgar yayılmasına karşı Rumlar ve Ulahları ön plana çıkarmaya özel bir dikkat harcadığını söyleyebiliriz. Ulahların dillerini muhafaza ve din ve kültürlerini yaşatma hususundaki faaliyetleri çerçevesinde Manastır’da açtıkları okullara müdahale olunmaz-

⁵ II.Abdülhamid’in İslam birliği politikasının esaslarını belirleyerek yeni duruma karşı yeni politikalar geliştirme çabaları hakkında geniş bilgi için bkz. Cezmi Eraslan, *II.Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1992, s. 177-210.

ken Sırpça öğretmek için okullar açılmasına izin verilmemesi dikkat çekmektedir.⁶

Rumelide asayiş ihlal eden Bulgarlara ve bunlara destek olan Slav hükümetlerine (Rusya ve Sırbistan, Karadağ) karşı Yunan hükümetinin dostluğundan istifade edilmesi için Rum unsura teveccühte ileri gidilmesi bir politika olarak benimsenmiştir. Osmanlı hükümetinin, Osmanlı vatandaşı olan Rumların sadıkane hareketlerine karşı ibraz-ı cemilede bulunmasının yanı sıra Rumelideki valilere ve Rumeli müfettişi paşaya emirler verildiği görülmektedir.⁷

Padişah, Devletin yüksek eğitim kurumlarına Selanik, Yanya ve Manastır vilayetlerinden dörder Ulah talebenin parasız olarak kabulünü emretmesine karşılık üç şehirden toplam dört talebenin kabul edilmiş olmasına tepki göstererek her vilayetten dört talebenin kabulü için resen emir vererek⁸ Bulgarlara karşı diğer unsurları himaye etme yoluna gitmiştir.

Padişahın tercihini eğitim müesseselerini kullanarak ortaya koymasının Bulgarları rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim diğer unsurlara gösterilen yakınlığın Bulgarlara da gösterilmesi, onların yabancı okullara gitmesini bir mecburiyet haline getirmemesi için Bulgarlar çocuklarının Osmanlı okullarına kabulleri için dilekçe vermişlerdir. Bunun üzerine onların da okullara kabulü için emir verilmiştir.⁹ Bulgarların bu noktaya getirilmesine karşın takibin gevşetilmediği anlaşılmaktadır. Gerçekten de Bulgar okullarının daima kontrol altında tutularak eşkıya reislerinin buralarda öğretmenlik yapmalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bunların ahalinin zihnini bulandırarak Osmanlı yönetimine karşı isyan ettirilmesine imkân bırakmamak mülki memurların en önemli vazifesi olarak ortaya konmuştur.¹⁰

Diğer taraftan Bulgarların çıkarmakta oldukları problemlerle bir yandan İslamiyet ve diğer taraftan milliyet aleyhindeki düşmanca hareketlerinden Ulah ve Rum ahalinin de rahatsız ve şikayetçi olmaları üzerine asayişin sağlanmasında doğrudan ilgileri olan Ulah ve Rum ahaliden oluşacak iki tabur asker teşkil edilmesinin faydalı olacağı anlaşılmıştır. Bunun sadece Osmanlı vatandaşı Hı-

⁶ Manastır vilayetindeki eğitim faaliyetleri için Maarif nezaretine 21 Mart 1891 tarihli tezkire, BOA, Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO) Ayniyat Defteri, nr. 1538.

⁷ 26 Şubat 1903 tarihli resen sadır olan irade için bkz. BOA, İrade Hususi, 1320 Zilkade 101.

⁸ 4 Temmuz 1903 tarihli resen sadır olan irade için, BOA, İrade Hususi, 1321 Rebiülahir 20.

⁹ ,22 Haziran 1904 tarihli hususi irade için bkz. BOA, İrade Hususi, 1322, Rebiülahir 35

¹⁰ 28 Eylül 1904 tarihli hususi irade için bkz. BOA, İrade Hususi, 1322 Receb 72

ristiyan ahaliyi değil aynı zamanda Romanya ve Yunanistan da dahi iyi karşıla- nacağı düşünülerek taburların miralay ve kaymakamı doğrudan doğruya padi- şah tarafından tayin edilecekti¹¹. Rum ve Ulahların Mekteb-i Sultaniden mezun olanları arasından münasip şahısların da mülazımlık ve zabıtlıkla görevlendirilerek Osmanlı ordusu çavuşlarından da muallim tayin edilerek hemen harekete geçilmesini emreden Padişah Bulgarları birkaç koldan sıkıştırmak amacını orta- ya koymuştur. Bu yaklaşım Osmanlı yönetiminin doğrudan karşı karşıya gelerek istediğini yaptıramadığı Bulgarları farklı açılardan zorlamaya çalıştığının bir göstergesidir. Ancak bu yapılırken ölçünün kaçırılmamasına da dikkat edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ulahların ev görüntüsü altında resmi ruhsat olmadan kilise inşa etmeleri Bulgarlara karşı Osmanlı yönetiminin müttefiki olan Rum Ortodoksları rahatsız etmiştir. Rum cemaati temsilcileri kilise vasıta- sıyla vatandaşlarının Ulahlar tarafından din propagandasına maruz bırakıldıkla- rı yolundaki şikâyet üzerine Padişah, şikâyete sebebiyet verilmemesi yolunda emir vererek dengeyi korumak yolunda tavır almıştır.¹² Osmanlı devletinin doğ- rudan kendi gücüne dayanarak politikalar yürütemediği bu süreçte büyük dev- letler arasında olduğu gibi balkanlardaki farklı unsurlar arasında da dikkatli bir denge politikası takip etmek durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte bilhassa Rusya destekli Bulgarların balkan hâkimiyeti politikalarına karşı Ulah ve Rum unsurların din ve eğitim sahasında kendilerini geliştirmelerine imkân veren politikalar takip ederek onların kültürlerini yaşamalarına katkıda bulun- muştur, diyebiliriz.

¹¹ 14 Ağustos 1903 tarihli hususi irade için bkz. *BOA, İrade Hususi*, 1321 Cemaziyelevvel 55.

¹² 3 Temmuz 1904 tarihli hususi irade için bkz. *BOA, İrade Hususi*, 1322 Rebiülahir 76.